

In Memoriam Michel de Boüard

Op 28 april overleed in zijn woonplaats Caen prof. dr. Michel de Boüard. Hij zou in augustus 80 jaar geworden zijn. Als stichter van het Centre de Recherches archéologiques médiévales aan de universiteit te Caen staat zijn betekenis voor de ontwikkeling van de middeleeuwse archeologie buiten kijf.

Dat hij echter voor West-Europa als geheel tot de voortrekkers gerekend mag worden, zal niet zo onmiddellijk in de buiten Frankrijk levende en werkende historicus opkomen. En dat al helemaal niet, wanneer hij niet tot de uitgesproken mediaevisten gerekend kan worden. Want uiteindelijk is de kring van geschiedkundigen, die zich de middeleeuwen tot hun specifieke werkterrein hebben uitgekozen toch maar klein.

In West-Duitsland hadden de ontzagwekkende verwoestingen van oude binnensteden tijdens W.O. II een koortsachtige activiteit van de archeologen opgewekt; ook in Engeland werd het stadsonderzoek door geestdriftige jonge archeologen energiek aangepakt. Tijdens de eerste tien jaren na het beëindigen van de oorlog rijpten de initiatieven tot het oprichten van een organisatie, die praktisch allen, bezig met de middeleeuwse archeologie, verenigde. Rond 1956 verscheen het eerste jaarboek van de Society. Michel de Boüard volgde vanuit zijn post als prof. middeleeuwse geschiedenis en Doyen de la Faculté des Lettres aan de universiteit van Caen de ontwikkelingen nauwlettend en in tegenstelling tot de meesten zijner landgenoten onderkende hij al in een vroeg stadium de betekenis van de middeleeuwse archeologie voor beoefening van de middeleeuwse geschiedenis.

Een taaie strijd met 'de administratie' wachtte hem. Naar het oordeel van de beslissende instanties en commissies kon er wel geld beschikbaar worden gesteld voor een archeologische benadering van het Romeinse en Frankische verleden. Maar voor de archeologie van de latere middeleeuwen vanaf de Karolingische tijd bleek telkens weer geen ruimte. Een opgraving op de vroege koningsburcht van Senlis, gebouwd in een hoek van de romeinse stadsmuur, kon alleen op gang komen omdat belangrijke romeinse overblijfselen in het vooruitzicht werden gesteld. De betrokken onderzoeker heeft lang hardnekkig volgehouden, dat de overblijfselen van een 12de eeuwse donjon als muurwerk van een 'turre praetoriae' – behoren bij de woning van de romeinse vestingcom-

mandant – geïnterpreteerd behoorden te worden. Gelukkig heeft André Chatelain de toren onder zijn roomaanse donjons opgenomen.¹

Als Doyen (voorzitter) van de Faculté des Lettres aan de Universiteit te Caen behoorde Michel de Boüard tot die invloedrijke mensen, die vanuit hun positie nog wel eens iets kunnen realiseren tegen veel tegenwerking in; vanuit Caen groeide het inzicht, dat archeologisch onderzoek een niet te veronachtzamen bijdrage aan ons inzicht in de geschiedenis van de middeleeuwen zou kunnen leveren. Veel later hebben zijn gedachten en overwegingen een uitkristallisatie gevonden in zijn 'Manuel d'Archéologie Médiévale' (1975). Opmerkelijk is vooral de ondertitel: 'De la fouille à l'histoire'.

In het begin van de jaren vijftig bezig met het ontwerpen van plannen voor zijn Centre de Recherches archéologiques médiévales bezocht hij Engeland en West-Duitsland; in 1955 kwam hij zijn licht ook eens opsteken bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in Amersfoort. De toenmalige directeur Dr. P. Glazema kon hem behalve veel inlichtingen verstrekken van organisatorische aard ook een interessante opgraving tonen: schrijver dezes was juist bezig met een uitgebreid onderzoek op de walburcht Duno, op de hoge oeverwal van de Rijn onder Renkum. Hier werd de basis gelegd voor een samenwerking en een persoonlijke relatie, die tot het einde van zijn leven zou voortduren. De opgraving van de motte (heuvelburcht) Husterknupp en andere motten door de Bonner archeoloog Herrnbrodt sedert 1950, ontsnapte beslist niet aan de aandacht van De Boüard. Die moet bij hem het verlangen aangewakkerd hebben om in het – vermoedelijke – stamland van de burchtheuvels tot een onderzoek te komen: Normandië! Daar hij overigens de ontwikkelingsgeschiedenis van het 'Château à motte' als een Westeuropees historisch probleem beschouwde, zocht hij ook buiten Frankrijk daadwerkelijke steun en belangstelling voor een mottenonderzoek. In ons land kwam hij o.m. in aanraking met Dr. W. C. Braat – Rijksmuseum van Oudheden te Leiden – die de burchtheuvel van Borselen had onderzocht. Om een lang verhaal kort te maken – en geld vinden duurt meestal lang, nietwaar – Z.W.O. bleek bereid geld in het project te steken. De Nederlandse participatie bracht vanzelfsprekend mee, dat ook Nederlandse archeologen

aan het onderzoek moesten kunnen deelnemen. Zo werden dan Dr. Braat en ondergetekende uitgenodigd mee te werken aan de opgraving van een Normandische motte. Een onderzoek, dat in de zomer van 1956 zou aanvangen.

Het is anders gelopen dan we mochten verwachten. Op het laatste ogenblik zijn de onderhandelingen met de eigenaar van het beoogde terrein afgesprongen en De Boüard moest besluiten een ander object te zoeken. Dat vond hij in de burcht van Willem van Normandie binnen Caen – na sedert Napoleon als militair terrein verboden grond te zijn geweest – kortelings beschikbaar gekomen. Een buurtje, waar nog lang de schaduw van een motte overheen gelegen heeft! Wat tenslotte – na vele campagnes – herkenbaar werd bestond uit een grote donjon, die trouwens uit de afbeeldingen wel zo'n beetje bekend was. Maar – wat aan de gravures nu eenmaal niet te zien was – met muren van ruim 4 meter dik. Historisch onderzoek bracht aan het licht, dat de donjon op rekening van Henri Beauclerc – een zoon van Willem de Veroveraar – toegeschreven zou moeten worden.

Langer dan Braat ben ik regelmatig naar Caen teruggekeerd om met De Boüard verder te werken aan het onderzoek van de hertogelijke burcht. Zo kwam ook de Echiquier Normand – zo iets als de Ridderzaal – waar de baronnen vergaderden en feestten aan de beurt, terwijl in de onmiddellijke omgeving van dit bouwwerk de woonvertrekken van Hertog Willem werden blootgelegd en bouwkundig onderzocht.

De belangstelling in geheel West-Europa leidde ertoe, dat Michel de Boüard betrekkingen onderhield met vele historici en archeologen. Zo werd het idee geboren eens bijeen te komen om tot uitwisseling van ervaringen en inzichten over te gaan. Vanuit het Centre de Recherches en met steun van de stad Andelys a.d. Seine organiseerde hij het eerste Colloque des Andalys; het vond plaats van 30 mei t/m 4 juni 1962. Op spontaan voorstel van Dr. A. Herrnbrodt werd besloten elke 2 jaar bijeen te komen. Een Comité Permanent zou de uitvoering van de plannen moeten waarborgen. Het comité werd samengesteld uit de volgende onderzoekers:

President: Michel de Boüard

Leden: A. Herrnbrodt (Bonn)
J. G. N. Renaud (Amersfoort)
A. J. Taylor (Londen)
A. L. J. van de Walle (Gent)

Om de zaken niet op de lange baan te doen geraken, werd staande het congres besloten in te gaan op de aanbieding van Herrnbrodt om een symposium te organiseren van 27 t/m 30 juli 1964 in Büderich, bij Düsseldorf. De in Les Andelys gehouden lezingen zouden worden uitgegeven onder de naam Château-Gaillard. Etudes de Castellologie Européene. Tot onze grote verbazing en

aangename verrassing slaagde De Boüard erin, de eerste bundel ruimschoots binnen het tijdsbestek van 2 jaar uit te brengen! Dit zou een traditie worden, die tot op de huidige dag volgehouden is.

Het initiatief sloeg aan en werd in West-Europa met belangstelling gevolgd. Op den duur werden andere landen in de kring opgenomen, te beginnen met Denemarken. Onze Deense collega Hans Stiesdal, verbonden aan het Nationaal Museum te Kopenhagen, bracht zijn vaderland onder onze aandacht met een zeer geanimeerd symposium te Hindsgaul. Daarna was Nederland aan de beurt; velen zullen zich Venlo 1972 nog wel herinneren. Ook Zwitserland en Luxemburg kregen een plaats in het Comité Permanent; het congres in Basel (1978) gaf volop gelegenheid om de grote vlucht te demonstreren, die het kasteelonderzoek in Zwitserland had genomen!

Prof. de Boüard was er in geslaagd, de 'archéologie monumentale' een Europese erkenning te bezorgen en de archeologie van het kasteel uit te bouwen tot een specialisatie van de middeleeuwse archeologie. Zijn vele leerlingen kwamen op tal van plaatsen in het stadsonderzoek of de castellologie terecht.

Aangezien je het niet kan laten bij alleen maar onderzoek, wanneer je een zaak over het voetlicht wil brengen, probeerde De Boüard wel degelijk een filosofie achter het onderzoek op te bouwen. Zo publiceerde hij in 1969 in de Revue Historique een verhandeling 'Où en est l'Archéologie Médiévale', die de theoretische basis van het onderzoek moest verbreden.

In 1970 verscheen het eerste jaarboek van de reeks 'Archéologie Médiévale', een uitgave van het Centre de Recherches in Caen. Het behoeft ons niet te verwonderen, dat Michel de Boüard tot het einde toe als Directeur de la publication optrad. Zijn adjoint was een oud-leerling, Joseph Decaens, die nu ongetwijfeld volledig de plaats van zijn leermeester zal gaan innemen.

Wij, op een afstand, weten niet hoe de verhouding ligt tussen geslaagde ondernemingen en voornemens, die niet tot ontwikkeling zijn gekomen. Maar als buitenstaander mag men vaststellen, dat er voor de kasteelstudie en de middeleeuwse archeologie veel, zeer veel bereikt is.

Tegenover de velen, die bij tijd en wijle met hem in aanraking gekomen zijn, kan ik er niet aan ontkomen om een poging te wagen de mens De Boüard in korte trekken te schetsen.

Dat is altijd een hachelijke onderneming. Zijn leerlingen zullen hem nu eenmaal anders ervaren hebben dan zijn collega's. Latente eigenschappen kunnen onder bepaalde omstandigheden manifest worden en een ietwat bevreemdend beeld van een bekend veronderstelde figuur te voorschijn roepen.

Ik heb mijzelf de pijnlijke vraag te stellen, of ik hem goed genoeg gekend heb om hem recht te doen wedervaren.

Hoe rechtvaardig was deze mens in een maatschappij vol onrecht en machtsmisbruik.

Michel de Boüard viel niet zó gemakkelijk te benaderen. Van de deelnemers aan de symposia van Château-Gailard waren er maar weinigen, die de moed vonden met de soms ietwat introvert overkomende president een gesprek aan te knopen, hoe tegemoetkomend zijn openingswoorden op de congressen meestal ook waren. Wie hem van nabij kende, wist overigens heel goed, dat het leven bij herhaling niet afliet hem behoorlijk te beschadigen. Zijn ervaringen met de mensheid behoorden niet tot de beste, die men hoe dan ook kan opdoen. Tijdens W.O. II had hij deelgenomen aan het Franse verzet, was gepakt en in december 1943 afgevoerd naar Mauthausen. Dank zij een sterk overlevingsinstinct en enkele goede Duitsers behoorde De Boüard tot de weinige Fransen, die Mauthausen overleefd hebben. Zelf heeft hij het me nooit verteld; ik ben er achter gekomen door een Engelse historicus, die hem geholpen heeft Mauthausen van zich af te schrijven!

Maar waar hij op de vele tochten, die we samen door Normandië maakten wel over gesproken heeft: het Franse optreden in Algerije. Hij kon het meten met twee maten niet verdragen. Het Franse verzet – met alle noodzakelijke listen en lagen – stelde hij op één lijn met het Algerijnse ondergrondse werk, daarbij bewust of onbewust over het hoofd ziende, dat politiek en maatschappelijke ethiek soms met elkaar op gespannen voet staan.

Toen een Algerijnse verzetsvrouw voor het Hof in Caen gebracht werd, nam De Boüard zonder aarzeling zitting in de jurie en heeft hemel en aarde bewogen om het eigenlijk al te voren vaststaande doodvonnis te doen wijzigen. Hij kende verschillende ministers persoonlijk en had overigens veel invloed, zonder nu direct politiek geëngageerd te zijn. De bijzonderheden van de historie zijn me wat ontschoten; ik ken ze bovendien maar van één kant. Bijgebleven is mij het gebaar, dat kennelijk wel enige indruk maakte op politici. Op het moment, dat het

proces in een kritiek stadium kwam, dreigde hij afstand te doen van zijn onderscheidingen; goede vrienden zouden ongetwijfeld gezorgd hebben, dat de pers daarvan niet onkundig zou blijven.

Bij politici moet je met zulke verhalen niet aankomen; wat in het ene geval goed is, deugt in een andere situatie van geen kanten. Maar ik heb sterk de indruk, dat Michel als regel te rechtlijnig dacht om daar rekening mee te kunnen houden.

Uit eigen ervaring weet ik, dat hij iemand, waarvoor hij het eenmaal opgenomen had, niet licht zou laten vallen. Dan kon men op hem bouwen, hoe moeilijk het soms ook werd. Zo gewetensvol was hij ook in schijnbaar kleine zaken. Op brieven werd stipt, onmiddellijk gereageerd; zelfs wanneer hij niet direct op alles een antwoord had. Hij verwachtte dat van anderen ook en werd daarin soms teleurgesteld. Bij het redigeren en de uitgave van het *Compte-Rendue* kwamen daar nog wel eens misverstanden en soms echte moeilijkheden uit voort.

Soms kon hij heel charmant zijn en gewoonlijk had hij grote consideratie met de vreemdeling, die moeite had met zijn moedertaal, het Frans. Hij sprak dan langzaam en goed gearticuleerd. Persoonlijk heb ik veel van hem geleerd. Met zijn studenten op een opgraving kon het tot heel ontspannen en ongedwongen toestanden komen, waarbij Michel de studentenliederen graag meezong.

Zijn laatste levensjaren werden zeer versomberd door een tanende gezondheid en slagen van het noodlot in zijn naaste omgeving. Het maakte de omgang met hem niet gemakkelijker; zijn brieven werden strikt zakelijk en gespeend van elke persoonlijke noot.

Ik heb Michel de Boüard ruim dertig jaar geregeld ontmoet en soms wekenlang met hem samengewerkt. Maar, moet ik mij in arren moede afvragen: heb ik hem zó goed leren kennen, dat ik hem recht kan doen wedervaren? Zijn compatriot Theillard de Chardin houdt mij waarschuwend voor: *L'homme, cet être inconnu!*